

“Allemandozás”, avagy az allemande fejlődése és továbbélése a reneszánsztól a barokkig, kiemelve a furulya allemande-repertoárját

Orlik Laura

Miskolci Egyetem Bartók Béla Zeneművészeti Kar

Furulya osztatlan tanár szak, III. évfolyam

Dr. Széplaki Zoltán főiskolai tanár

Bevezetés.....	1
1. Az allemande mint tánc.....	3
2. A reneszánsz allemande.....	4
3. A barokk allemande.....	6
4. Választott művek elemzése - a téma összegzése.....	8
Irodalomjegyzék.....	10

Bevezetés

Miként a dolgozat címéből is sejthető, jelen munkámban az allemande-ről mint táncról szeretnék írni. Azért választottam éppen ezt a témát, mert régóta érdekelnek a historikus táncok, melyeket többször volt alkalmam gyakorlatban kipróbálni, illetve stilizált táncként játszani is. Az allemande-ok szerves részét képezik a furulyairodalomnak a reneszánsztól a barokk kor végéig, tánczeneként, vagy később szonáták, concertók, illetve francia szvitek tételeként. Ezért is tűnt kézenfekvőnek foglalkozni a tánc eredetével, fejlődésével, hiszen ezáltal jobban megérthetem ezeket a műveket. TDK-dolgozatom célja a tánc sokszínűségének, fejlődésének bemutatása, illetve a furulyairodalom sokszínű allemande-repertoárjának reprezentálása.

1. Az allemande mint tánc

Az allemande vagy más nevein allemanda, almain, vagy Deutscher Tanz, a 16. század legalapvetőbb tánc típusaihoz tartozik. Tempója mérsékelt, páros lüktetésű, és gyakran követi azonos zenei egységből építkező páratlan lüktetésű utótánc.¹ Nagy valószínűséggel német eredetű, amit két tényező is megerősít. Először is a tánc alaplépése, amely megegyezik a 15. századi itáliai táncokban használt saltarello tedesco lépéssel, ami annyit jelent „német ugrás”.² Továbbá a tánc neve, mely szintén azt jelenti „német”.³ Érdekes tény ugyanakkor, hogy egyedül a német területről nem került elő semmiféle leírás a táncról.⁴ Az első említést allemande néven Robert Copeland teszi 1521-ben.⁵ A későbbiekben ezen a néven található Claude Gervais, Pierre Phalèse és Tylmann Susato kiadványaiban is. A tánc koreográfiájáról több korabeli tánckönyv is ír, én jelen írásban Thoinot Arbeau *Orchésographie* című munkája alapján szeretném bemutatni. E kiadványt ugyanis az teszi különlegessé, hogy nem csak lépéseket, de dallamokat is közöl. Mindezt Arbeau egy különleges tabulatúrába rendezte, ahol a vonalrendszer függőlegesen helyezkedik el, lehetővé téve a hangok fölött vízszintesen az instrukciók elhelyezését. A megértést segítik továbbá a lépések pontos leírásai és az ezekhez tartozó rajzok. Az allemande alaplépései a képen olvasható szöveg szerint a következők: három lépést követ egy ugrás. A tánc további lépései ezeknek a variációi. Formáját tekintve páros tánc (a párok egymás után felsorakozva oszlopokba rendeződnek), amit általában köríven táncolnak (a terem végébe érve visszakanyarodnak).⁶ Ezt jól szemlélteti az alább látható, 2-es számú ábra. Megfigyelhető az is, hogy mind az urak, mind a hölgyek rengeteg réteg ruhát hordtak, ebből kifolyólag sem lehetett az allemande zenéje túl gyors, hiszen több kilogrammnyi súly gátolta a táncosokat a szabad mozgásban. A táncot királyi kastélyokban különböző alkalmakon táncolták általában a legfelsőbb körökhöz tartozó urak és hölgyek, de Angliában például a polgárság is táncolta. Az allemande-ra egészen a 17. század elejéig születnek koreográfiák, onnantól a stilizált változatok veszik át a főszerepet.⁷

1 Széll Rita (2001): Régi táncok iskolája, a francia reneszánsz. (110. oldal) Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

2 Kovács Gábor (1997): Történelmi társastáncok, reneszánsz táncok. (293. oldal) Garabonciás Alapítvány, Budapest

3 Michael Praetorius (1619): Syntagma musicum. (Das 12. Capitel) Wolfenbüttel

4 Kovács Gábor (1997): Történelmi társastáncok, reneszánsz táncok. (293. oldal) Garabonciás Alapítvány, Budapest

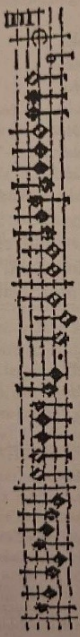
5 Robert Copland (1521): The maner of dauncynge of bace daunces. London

6 Thoinot Arbeau (1980): Orchésographie (67. lap, előoldal) OLMS Verlag, Hildesheim

7 Széll Rita (2001): Régi táncok iskolája, a francia reneszánsz. (111. oldal) Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest

A „L'Allemande” első és második részének dallama

A „L'Allemande”-ot táncoló mozdulatai

Lépés bal lábbal
Lépés jobb lábbal
Lépés bal lábbal
Magas lábemelés jobb lábbal

Lépés jobb lábbal
Lépés bal lábbal

Lépés jobb lábbal
Magas lábemelés bal lábbal

Lépés bal lábbal
Lépés jobb lábbal
Lépés bal lábbal
Magas lábemelés jobb lábbal
Lépés jobb lábbal

Lépés bal lábbal

Lépés jobb lábbal
Magas lábemelés bal lábbal
Lépés bal lábbal
Magas lábemelés jobb lábbal
Lépés jobb lábbal

Magas lábemelés bal lábbal

1. ábra: Az allemande koreográfiája
Forrás: Thoinot Arbeau (2007) Orchésographie (127. oldal)

2. ábra: Báli jelenet IV. Henrik udvarából 1598 után
Forrás: Széll Rita (2001) Régi táncok iskolája, a francia reneszánsz (XII. tábla 18. kép)

2. A reneszánsz allemande

A reneszánsz allemande zenéje az előző fejezetben említett okoknál fogva tehát kimértebb, ugyanakkor nem lassú, a lépésekből adódóan pedig viszonylag feszes. Ütemmutatója általában 2/2 alla breve, ezzel is kiemelve a tánc súlyviszonyait (a négy lépésre négy fél érték jut, ebből az első fél a súlyos). A reneszánsz táncok a kornak megfelelően fehér menzurális notációval íródtak, ütemvonalak nélkül, szólamkottákban, általában különböző C-kulcsokkal (a 3-as ábra szemlélteti). Hangszerelésüket tekintve eredetileg vonós- vagy nádas-consort szólaltathatta meg őket, de a darabok kis kivétellel játszhatóak a korra jellemző G'-C'-C'-F hangolású furulya együttesével is.⁸ Maga a tánc a kor leghíresebb francia kiadványaiban szinte kivétel nélkül szerepel. Míg Itáliában a későreneszánsz tánckiadványokban egyszer fordul elő az allemande kifejezés, addig Angliában almaine néven megint csak több, összetettebb leírást találhatunk. Bár az Arbeau féle tánckönyv csak egy szólamot közöl, a dallamok több, a korból származó más forrásban is felbukkannak többszölamban. Így nem lehetetlen a dallamok

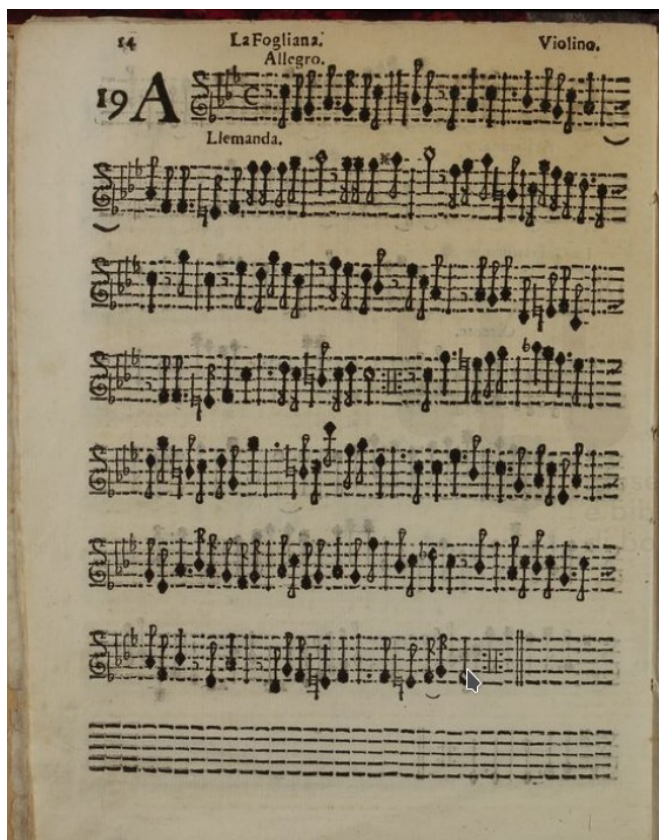
⁸ Bali János (2007): A furulya. (68. oldal) Editio Musica Budapest

többszólamú rekonstruálása. Mi több a ránk maradt többszólamú források segítségével akár az olyan darabok consorton történő előadása is lehetséges, amelyeknek nincsenek fennmaradt többszólamú forrásai. A 16. század elején megjelenő nyomtatásnak köszönhetően egyre több forrással rendelkezünk, köztük megjelennek az olyan kiadványok, melyeknek már nem célja, hogy a táncok kíséretéül szolgáljanak, csupán csak, hogy a gazdagabb műkedvelő amatőrök házimuzsikaként élvezhessék. Ezek a zenék egyre jobban eltávolodnak a táncolt eredetijüktől, több díszítést kapnak, esetenként megváltozhat a lüktetés és a tempó. Ilyen módon egy új műfaj jön létre: a stilizált tánc. Az új műfajt jól szemlélteti a 4. ábrán látható allemande, Giovanni Maria Bononcini 1671-ben kiadott Op. 4-es kötetéből. Ez a darab stílusában már túlmutat a reneszánszon és a barokk kor felé közelít, megfigyelhető, hogy ilyen rövid idő alatt is mennyi változáson ment át a tánc. A korábbi súlyos indítás helyett a darab szünettel indul, megjelennek az apróbb ritmusértékek, illetve az átkötések. Az ütemszámok páratlansága miatt, és súlyok elcsúszása miatt erre az allemande-ra már nem lehet táncolni.

3.ábra: Reneszánsz allemande

Forrás: Pierre Phalèse (1571) Premier Livre De Danseries (9. oldal)

4. ábra: Korabarokk allemande

Giovani Maria Bononcini (1671): Arie, correnti, sarabande, gighe & allemande OP.4 (14.oldal)

3. A barokk allemande

A barokk korból rengeteg allemande forrás létezik. Ez nagyrészt annak köszönhető, hogy bár már nem táncoltak rá, annyira népszerű volt, hogy a kor legkedveltebb műfajaiba sorra beépült, mint stilizált tánc. A francia szviteknek állandó tétele, de feltűnik szonátákban és concertóban is mind lassú, mind gyors tételként. Továbbra is páros lüktetés jellemzi, de mivel már nem táncolnak rá, ezért a korábbi alla breve jelzés helyett a legtöbb esetben 4/4 van kiírva ütemmutatóként. Ez az egyetlen dolog a mi közös a francia és az olasz területeken íródott allemande-okban, a két területen ugyanis teljesen eltérő irányba indult meg a tánc fejlődése. A leginkább szembetűnő különbség talán a díszítésmódban és az érzelmek kifejezésének módjában található. Az olasz zenére jellemzőek az eltúlzott, felfokozott érzelmek és a dallami díszítések, melyek igen jó ujjmozgást igényelnek. Ezzel szemben a francia barokk a visszafogottabb, ugyanakkor mélyebb érzelmeket preferálja, és az olasz barokkkal ellentétben

ornamenseket (hangi díszítéseket pl.: trilla, mordent, flatterment) alkalmaz.⁹ A tánc elnevezése is különbözik: francia területen allemande, az olasz területen allemanda néven említik. Tempó tekintetében mindkét területen találunk példát lassabb és gyorsabb allemande-ra is, a sokféleséget nagyon jól szemlélteti Jacques-Martin Hotteterre Op. 5-ös sorozata, ahol mind a négy szvitben szerepel allemande, de mindegyik más szerzői utasítással. Ezek az utasítások nagyon sokat elárulnak a darabok karakteréről, ráadásul a kottafejek fölött megjelenő ornamensek pontos játszásáról korabeli tankönyvekkel rendelkezünk, amik szintén a korhű interpretációt segítik. Az olasz területről ezzel szemben egészen másfajta forrásokkal rendelkezünk: a díszítés leggyakoribb formája ugyanis a diminuálás. A szerzők gyakran eleve belekomponálják a műbe ezeket a bonyolult, dallami díszítéseket, ezért ezek és más diminúciós tankönyvek nyújtják a legnagyobb támpontot a korabeli historikus előadói gyakorlat elsajátításához.

5. ábra: Hotteterre Op.5-ös sorozata
Jacques-Martin Hotteterre (1715): Op 5 (4, 16, 25, 30. oldalak)

9 Bali János (2007): A furulya (84.oldal) Editio Musica Budapest, Budapest

4. Választott művek elemzése - a téma összegzése

Előadásomban az allemande-ok sokféleségét igyekszem bemutatni ezért a választott műveket is több korból és stílusból válogattam. Elsőként egy reneszánsz blokkot játszom melynek tételei kizárólag allemande-okból állnak. (A képek az előadás sorrendjében megtekinthetők a függelékben.) Az első két darab Pierre Phalése első antwerpeni tánckönyvéből való. Felütés nélkül indulnak, ütemmutatójuk alla breve, ritmusuk nagyobb értékekben mozog, formájuk szimmetrikus. A blokk harmadik darabja a Valentin Haussmanntól származik. Egy negyed felütéssel indul, mely a későbbiekben is igen gyakori az allemande-ok körében, és szerkezetét tekintve bonyolultabb, mint az előző két allemande. Kettő helyett három részből áll, tartalmaz apróbb értékeket, karakterét tekintve az ugrásokból adódóan kevésbé ünnepélyes, inkább játékos. A blokk negyedik darabja egy korabeli híres dallamra íródott, melyet nagyon sokan feldolgoztak. Jelen előadásban William Byrd feldolgozásának furulyára átírt verzióját választottam. A mű címe, *Queen's Almain*, már sugallja a tempót és a karaktert, ez ismét egy kimértebb és kecsesebb allemande. Az alapidallamra egészen a 17. század második feléig táncoltak, a Byrd által feldolgozott, billentyűs hangszerre íródott verzióban viszont már megjelenik a stilizáció, sűrű dallami díszítés formájában.

A második barokk blokk szintén négy részből áll össze, minden rész egy-egy tételt foglal magába különböző zeneszerzők tollából. Az első két tétel Johann Christian Schickhardt Op. 17-es kötetének második szonátájából való. Az első tétel tempójelzése adagio, és bár nincs odaírva, hogy allemande, a tétel karaktere erre utal. Egy nyolcad felütéssel indul, az ütemmutató 4/4, ráadásul a kíséret nagyrészt nyolcadokban mozog, ez szintén a barokk allemande-okra jellemző tulajdonság. Ennek a tételnek a párja, mely szintén eljátszásra kerül, némiképp ellentétben áll az első tétellel, ugyanis itt az allemande karakterek a túlzott diminúció miatt szinte felismerhetetlenek, ugyanakkor a szerző az allegro tempójelzés mellett megnevezte a tételt, mint allemanda. Ez a tétel nem rendelkezik felütéssel, leszámítva egy belső felütést, így az allemande-ra a címen kívül egyedül az andante basszus, és a 4/4 utal. A blokk 3. tétele a francia barokk világába enged betekintést, ugyanis Jacques-Martin Hottetierre Op. 5-ös kötetének negyedik francia szvitjéből választottam ezt az allemande-ot. A tétel megjelölése alatt a gracieusement felirat szerepel (jelentése elegánsan, kecsesen), ez utal a játékmódra és a tempóra. Az ütemmutató itt is 4/4, de a felütés három tizenhatod, mely igen

gyakori a francia allemande-okban. A tételen jól megfigyelhetők, a francia barokkra jellemző gazdag ornamentals díszítések, amik még kecsesebbé, könnyedebbé teszik a zenét. A blokkban elhangzó utolsó tétel a barokk kor egyik leghíresebb zeneszerzőjének, Georg Friedrich Händelnek az Op. 1-es kötetéből származik. A négy eljátszott barokk tétel közül ez áll a legközelebb az allemande eredeti karakteréhez. Tempójelzése allegro, az ütemmutató 4/4, az elején, illetve a tétel közben is gyakran feltűnik az egy nyolcados felütés. Az újra meg újra felbukkanó felütés és a szigorú nyolcadmozgást végző kíséret feszes tempótartásra sarkallják az előadót, ezzel is még inkább kifejezve az allemande karakterét.

Összegzőképpen a játszottakból és a leírtakból megállapítható, hogy az allemande-ok nagy fejlődésen mentek keresztül a reneszánsztól a barokk kor végéig. Jól nyomon követhető, hogy a kezdeti egyszerű táncból hogyan nőtt ki a stilizált allemande és hogyan lett Európa szerte az egyik legkedveltebb tánckarakter.

Irodalomjegyzék

- Bali János (2007): *A furulya*, Editio Musica Budapest, Budapest
- Botos József (2014): *A középkor táncélete*, Alba Tánc Nonprofit Kft. Székesfehérvár
- Kovács Gábor (1997): *Történelmi társastáncok, reneszánsz táncok*. Garabonciás Alapítvány, Budapest
- Kovács Gábor (1999): *Történelmi társastáncok, barokk táncok*. Garabonciás Alapítvány, Budapest
- Robert Coplande (1521): *The maner of dauncynge of bace daunces*. London
- Széll Rita (2001): *Régi táncok iskolája, a francia reneszánsz*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Széplaki Zoltán (2016): *Stilizált táncok Johann Christian Schickhardt életművében*, DLA doktori értekezés, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
- Thoinot Arbeau (2007): *Orchésographie* - modern kiadás. Bogárd És Vidéke Kiadó
- Thoinot Arbeau (1980): *Orchésographie* - modern kiadás OLMS Verlag, Hildesheim

Felhasznált kották

- Georg Friedrich Händel (1730): *Sonata a Flauto e Cembalo* Op.1, John Walsh, London
- Giovani Maria Bononcini (1671): *Arie, correnti, sarabande, gighe & allemande* Op.4, Giacomo Monti, Bologna
- Jacques-Martin Hotteterre (1715): *Deuxième livre de Pièces pour la flute Deuxième livre de Pièces pour la flûte traversière, et autres instruments, avec la basse-continue* Op.5, L'auteur, Foucault, Párizs
- Pierre Phalése (1571) : *Premier Livre De Danseries*, Jan Bellere, Antwerpen
- The Fitzwilliam Virginal Book II. volume (1899): *The Queenes Alman*, Breitkopf & Härtel, London & Leipzig
- Valentine Hausmann (1603): *Rest von polnischen und andern Tänzen nach art*, Paul Kauffmann, Nürnberg
- Johann Christian Schickhardt (1712-15): *Sonatas for Flute and Basso Continuo* Op.17, Estienne Roger, Amsterdam

Függelék

Pierre Phalése (1571): Premier Livre de Danseries (9. oldal) Jan Bellere, Antwerpen

SVPERIVS.

L mande prince.

Almande smedelijn.

Almande.

C

Valentine Hausmann (1603): Rest von polnischen und andern Tänzen nach art (134-135. oldal) Paul Kauffmann, Nürnberg

LXXIIII.

The Fitzwilliam Virginal Book II. volume (1899): The Queenes Alman (William Byrd 217.
oldal) Breitkopf & Härtel, London & Leipzig

[CLXXII.]

217

The Queenes Alman.

WILLIAM BYRD.

The musical score for 'The Queenes Alman' by William Byrd is presented in six systems of lute tablature. Each system consists of a treble staff with a single line of notes and a bass staff with a single line of notes. The notation is in a lute tablature style, using letters (A, B, C, D, E, F, G) to represent fret positions. The key signature is one flat (B-flat). The score includes a repeat sign ('Rep.') in the first system and a second repeat sign ('Rep.') in the fourth system. The piece concludes with a final cadence in the sixth system.

Johann Christian Schickhardt (1712-15): Op. 17, 12 Sonatas for Flute and Basso Continuo
(No. 2, 1-2 tételek) Estienne Roger, Amsterdam

SONATA II *Adagio*

Allegretto All'vivo

Finisce

Jacques-Martin Hotteterre (1715): Op. 5, Deuxième livre de Pièces pour la flute Deuxième
livre de Pièces pour la flûte traversière, et autres instruments, avec la basse-continue (No. 4, 2.
tétel) L'auteur, Foucault, Párizs

30 *Allegro moderato.*
Allemande.

31 *Reprise.*

The image shows a musical score for a piece titled 'Allemande' by Jacques-Martin Hotteterre. The score is written for flute and basso continuo. It consists of two systems of staves. The first system contains measures 30 and 31. The second system contains measures 32 and 33. The tempo is marked 'Allegro moderato.' and the piece is labeled 'Allemande.' and 'Reprise.' The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and fingerings.

34

35

The image shows the continuation of the musical score for 'Allemande' by Jacques-Martin Hotteterre. It consists of two systems of staves. The first system contains measures 34 and 35. The second system contains measures 36 and 37. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and fingerings.

Georg Friedrich Händel (1730): Sonata a Flauto e Cembalo (Op. 1 No. 11, HWV 369. 2. tétel)

John Walsh, London

55

Allegro

Voli